

Snuttefilm i förskolan

– en studie av tvååringars meningsskapande och engagemang

Fyra 2-åringar sitter bredvid varandra i en soffa på förskolan. På golvet bredvid dem sitter två förskolepedagoger. Rummet de befinner sig i har för dagen förvandlats till biograf och barnen har just tittat på *Simons anka*, den andra av fem animerade filmer som ingår i *Snuttefilm – för de små* (2007). Samtliga av barnen har på olika sätt engagerat sig i berättelsen om pojken Simon och hans leksaksanka, som en dag rullar iväg på ett äventyr. De har använt ord och gester för att benämna eller kommentera det de ser på tv-skärmen.

När slutvinjetten tonar in, utropar en av flickorna i gruppen: ”Jag vill se mera!” Filmvisningen fortsätter med ett kort mellanspel av de så kallade ”Snuttarna” som introducerar temat för nästa film och samtidigt fungerar som andhämtningspaus mellan filmerna. När den sista av filmerna övergår i eftertexter utropar samma flicka: ”Jag vill se mera film!” De fyra tvååringarna har då suttit koncentrerade och engagerat sig i de filmerberättelser som spelats upp för dem utan avbrott i en halvtimme.

Magert utbud för de yngsta

Under de senaste decennierna har det hänt något med den rörliga bilden. Det som tidigare (åtminstone fram till 1950-talet) bara gick att se i biografsalongernas mörker verkar nu finnas vart vi än vänder oss – på tv-apparaternas och datorernas skärmar, på stora reklamskyltar i storstäderna, i portabla dvd-spelare och spel av olika slag, i mobiltelefoner, på displayer till olika typer av apparater och så vidare.

Den rörliga bilden har med andra ord tagit plats mitt ibland oss. Samtidigt har en förändring skett ifråga om utbudet av rörlig bild även inom de mer traditionella medierna, inte minst i samband med digitaltevereformen. Vi kan nu välja att skaffa oss tillgång till en mängd olika kanaler som i princip sänder dygnet runt. Flera av dessa riktar sig helt till barnen som målgrupp, vilket innebär att de nästan alltid har något att titta på under sin vakna tid. Rörlig bild är med andra ord en del av vår värld redan från det att vi är små, oavsett om vi aktivt väljer det vi vill titta på eller ej. Vi kan dock konstatera att det bara är en väldigt liten del av alla de typer av rörlig bild som når oss till vardags som är producerade med de allra yngsta i åtanke, åtminstone om vi ser det ur ett svenskt perspektiv. Sveriges television har till exempel som policy att inte

producera rörlig bild för barn under fyra år. Samtidigt kan nog de flesta föräldrar hålla med om att även yngre barn ser på film och TV ändå. Det finns alltså ett behov av kvalitetsfilm som passar även den yngsta publiken.

Eftersom det hittills inte har funnits så mycket film för barn i den åldersgrupp vi riktar vår fokus mot i denna bok, existerar inte heller någon omfattande svensk forskning att tillgå inom området. Det finns därför ett stort behov av erfarenheter och kunskaper kring vad som sker när barn ser på film som anpassats efter deras egna intressen och förutsättningar.

I denna text intresserar jag mig för vad som sker när en grupp tvååriga förskolebarn tittar på de filmer som ingår i *Snuttefilm – för de små* för första gången. Fokus riktas dels mot hur barnen engagerar sig i de filmer som visas på förskolan, dels hur de skapar mening under tittandet. I texten utgår jag från två av filmerna. Den ena av dessa bygger på en bok som barnen har läst tillsammans på förskolan, medan den andra filmens berättelse är helt ny för dem. Relaterat till dessa frågeställningar är jag samtidigt nyfiken på vad som kan sägas kring själva filmerna och visningssituationen – fungerar de, och i så fall varför?

Om Snuttefilmerna

Snuttefilm – för de små är ett filmpaket som producerats med de yngre barnen i åtanke. Paketet består av fem korta filmberättelser i lugnt tempo kring sådant som barnen kan känna igen från sin vardag. De är skapade av bl a Anna-Clara Tidholm, Gun Jacobson, Malin Erkkonen och Lisbet Gabrielsson och beskrivs av filmmakarna som ”små äventyr med mycket känslor, mycket musik och stor dramatik” (www.lisbetgabrielsson.se). Tre av filmerna baserar sig på Tidholms välbekanta och omtyckta peka-och-läs-böcker för barn i ”tvåordsåldern”: *Hej då, lilla apa!* (som bygger på boken *Apan fin*, 1999), *Hela natten* (2002) och *Alla får åka med* (2004). Även de återstående två berättelserna (*Simons anka* och *Nelly packar*) är planerade för utgivning i bokform. Filmerna binds samman av korta mellanspel med de tecknade figurerna ”Snuttarna”, som fungerar både som andhämtningspauser och presentationer av efterföljande film.

Filmmakarnas tanke bakom projektet har varit att skapa filmer av hög kvalitet som är anpassade just för de yngre barnen. Som en förklaring till varför man valt att arbeta med film istället för att nöja sig med traditionella barnböcker, pekar producenten Lisbet Gabrielsson, i en intervju med barnkultur-tidskriften *Opsis Kalopsis* (Huss 2007), på det faktum att vi lever i en tillvaro där de rörliga bilderna ständigt omger oss. Hon menar att det stora problemet inte är att barn ser film ”utan att de ser så mycket på TV och att de vänjer sig vid att se sånt som både är skrämmande och som de absolut inte begriper” (ibid.). Hon förklarar vidare att ”när det gäller småbarnsfilm, alltså sån film som i motivval och tempo är producerad med ett barnperspektiv, film som det lilla barnet kan förstå och leva sig med i, sån film är ett väldigt bra komplement till litteratur”.

Anna-Clara Tidholm, som bland annat är känd för de barnböcker som några av de aktuella filmerna bygger på, pekar även på andra kvaliteter som filmmediet kan erbjuda: ”Att välja film framför TV betyder också att man tillgodoser det lilla barnets behov av att ständigt ta om. Boken man avslutat ska genast läsas om igen och likadant är det med film och då är det ju bara att trycka på play igen. Den möjligheten saknas helt vad det gäller TV” (Huss 2007).

Filmvisning i förskolan – om studiens upplägg

De resultat som presenteras i detta kapitel härrör från ett större empiriskt material som ingår i det så kallade Snuttefilmsprojektet som genomfördes i Film Gävleborgs regi under hösten 2007. Projektet bestod av två huvudsakliga delar, där dokumentation och forskning ingick som en av dessa. Projektets andra del var pedagogiskt inriktad och handlade om att föra ut filmerna i Snuttefilmspaketet till intresserade förskolor. Förutom själva filmerna fick de deltagande förskolorna ta del av en handledning som utarbetats inom projektet (Lindstrand 2007). Inför visningen uppmanades förskolorna att förvandla en lugn vrå av lokalerna till biograf. Det handlade framför allt om att se till att det fanns en tv-apparat, en dvd-spelare eller video, samt att det fanns något bekvämt för barnen att sitta på. Vi föreslog att 4-6 barn kunde utgöra en bra grupp, samt att visningsgrupperna skulle organiseras utifrån barnens åldrar. Tanken med detta var att låta varje åldergrupp se filmerna på sitt eget sätt, utifrån sina egna behov, intressen och förutsättningar.

Det empiriska materialet, som består av videoinspelningar av barnen när de tittar på filmerna samt intervjuer med barn, förskolepersonal och föräldrar, samlades in i anslutning till visningar vid några av de deltagande förskolorna. I denna text utgår jag från videodokumentationer från en av dessa.

Teoretisk och metodologisk begreppsram

Att genomföra en analys kring ett empiriskt material av något slag handlar om att applicera teoretiska begrepp för att skapa en möjlighet att se något *som* något. Vi behöver därför en teoretisk och metodologisk begreppsram som fungerar utifrån det vi har för avsikt att belysa. Jag ska här kortfattat introducera det socialsemiotiska och multimodala perspektiv jag utgår ifrån i detta kapitel och förklara varför jag valt just detta sätt att närma mig förskolebarnens filmtittande.

Till att börja med kan en viktig utgångspunkt för detta perspektiv sägas handla om ett intresse av att förstå hur människor kommunicerar och skapar mening med hjälp av en mängd olika socialt och kulturellt formade resurser. Vi kan till exempel använda oss av talat och skrivet språk, bilder, gester, minspel, visslingar och liknande i vår kommunikation med varandra. Ofta, om

inte alltid, kombinerar vi några av dessa resurser och vår kommunikation kan då beskrivas som *multimodal* (Kress & Van Leeuwen 2001). En multimodal analys tar fasta på detta och riktar fokus mot de små detaljerna i samspelet mellan människor. Ett skäl till att jag väljer att använda mig av ett sådant angreppssätt här är just det faktum att det ger mig möjlighet att lyfta fram de små betydelsefulla detaljerna som säger något om barnens engagemang och meningsskapande under filmvisningarna.

Kommunikationen mellan människor sker genom skapandet av olika typer av tecken – t ex i form av språkliga utsagor, ett barns teckning, en film eller liknande. Själva tecknet kan ses som en representation av någon aspekt av världen, skapad utifrån teckenskaparens intresse i det aktuella sammanhanget och med de resurser som finns tillgängliga för honom eller henne. Teckenskapandet kan beskrivas som en process där vi kopplar samman en idé om något (ett ”innehåll”) med en form av något slag. Vi väljer den form som på bästa sätt kan uttrycka det vi vill ha sagt (Kress 2003). Form och innehåll är dock nära sammanbundna och går inte att separera helt och hållet. Det spelar roll *hur* vi framställer något, då formen bidrar till den mening vi vill uttrycka. I språket bidrar till exempel syntaxen till hur vi kan tolka ett meddelande, medan kompositionen spelar motsvarande roll i bildens värld (Kress & Van Leeuwen 1996).

Semiotik kan i grunden sägas handla om mening och meningsskapande. Genom att analysera tecken av något slag kan vi skapa oss en bild av vad en persons intresse riktas mot i ett särskilt sammanhang, samt hur denna person länkar samman saker och ting för att skapa mening. När vi närmar oss barnens filmtittande kan vi till exempel se vad man väljer att säga något om, samt vad man för in i sammanhanget för att skapa den förståelse man ger uttryck för. Det handlar med andra ord om hur man konstruerar de tecken som vi kan ta del av som utomstående betraktare.

Ett annat skäl till att jag väljer att närma mig det som sker vid filmvisningen utifrån socialsemiotiken och dess tanke på teckenskapande är att jag vill framhålla barnen som kompetenta aktörer i deras eget sammanhang och i deras egna sociala och kulturella miljö. Med tanken på barnen som teckenskapare som kommunicerar och engagerar sig utifrån sina intressen, och med de resurser de har tillgängliga i det aktuella sammanhanget, blir det barnets uttryck som hamnar i centrum.

Reception som produktion

Eftersom denna studie handlar om barns meningsskapande i relation till rörlig bild kan den kategoriseras som hemmahörande inom det fält som traditionellt beskrivits som receptionsstudier. Jag vänder mig dock lite grann mot en sådan etikett, då den riskerar att föra tankarna till barnen som passiva mottagare i enlighet med äldre tiders syn på kommunikationsprocessen som en överföring av ett innehåll från en part till en annan. Mot bakgrund av den teoretiska begreppsram som just presenterats vill jag snarare hävda att det som sker i hög

grad kan beskrivas som en produktionsprocess, även om den inte nödvändigtvis utmynnar i några konkreta produkter vid sidan av barnens utsagor och ageranden etc.

Tecken på engagemang och multimodal kommunikation

För att kunna säga något om det som sker när barnen tittar på film behövs analysenheter av något slag. Vi behöver helt enkelt något konkret att fokusera på i det material som studeras. I denna studie handlar detta i första hand om att urskilja de *tecken på engagemang* som framträder under barnens tittande på filmerna.

En grundläggande tanke bakom det multimodala synsättet är, som nämndes tidigare, att vi använder oss av en rad olika resurser för att kommunicera med varandra. Under filmvisningen kommunicerar barnen genom att använda språkliga uttryck, genom att gestikulera och genom att göra miner av olika slag. Barnens kommunikation ses här som uttryck för deras engagemang kring det som sker i filmerna och som ett sätt att interagera med medtittarna i det sammanhang där filmerna visas. Deras kommunikation med hjälp av olika kommunikationsformer bildar på så sätt en typ av tecken på engagemang.

Barnens engagemang tar sig samtidigt även andra uttryck som blir möjliga att notera. Det handlar då om i vilken grad de fäster blicken på tv-skärmen, om intensiteten i deras rörelser när de t ex viftar häftigt med armarna i samband med att de ser något spännande och om deras kroppshållning när de tittar på filmerna. Jag ska här kortfattat redogöra för dessa olika uttryck för engagemang och hur jag avläser dem i min analys.

Språklig interaktion

Vad säger barnen något om under filmvisningen och vad säger de? Hur säger de det de säger? Det handlar alltså dels om vad man riktar sitt engagemang mot i sammanhanget och hur man berör det man lyfter fram, dels om med vilken intensitet (tonfall, styrka, tempo) man ger uttryck för detta engagemang.

Gester

Förutom att barnen berör olika aspekter av det som sker i filmerna med ord, använder de även gester för att uppmärksamma något. Vad i filmerna lyfter barnen fram med gester och vilka gester gör de? Med vilken intensitet gestikulerar barnen kring olika saker?

Minspel

När grimaserar barnen eller gör miner av något slag? Vilka miner gör de? Hur intensivt och hur länge?

Blickar

Barnens blickar säger en hel del om deras engagemang i filmerna. Blicken kan visserligen sägas vara en trubbig analysenhet i relation till frågor om engagemang, eftersom vi kan rikta blicken mot något och ändå vara frånvarande i tanken. En blick som riktas åt ett annat håll säger däremot något om bristande engagemang. Det är framförallt på detta sätt jag använder mig av blicken i denna studie – den säger något om hur koncentrerade barnen är under olika delar av filmerna.

Rörelser

Under filmvisningen utför barnen en mängd rörelser med olika delar av sina kroppar. Den intensitet rörelserna utförs med är en indikation på deras engagemang i det de riktar sin fokus mot för stunden.

Kroppshållning/position

Som en slutlig aspekt på hur barnens engagemang tar sig uttryck under filmvisningen kan vi betrakta hur de sitter. Det handlar dels om hur de riktar sina kroppar (tillbakalutad eller riktade mot tv-apparaten) och hur spänt eller avkopplat de sitter. Ett barn som sitter framåtlutad mot rutan med spänd kropp avläses som mer engagerad än ett barn som sitter bakåtlutad och avkopplad.

Barnens engagemang tar sig alltså olika former av fysiska uttryck. Det kan naturligtvis vara så att de även engagerar sig på andra sätt som inte blir lika synbara för en utomstående betraktare. Poängen här är dock att visa *att* barnen engagerar sig på olika sätt under filmtittandet. I detta avsnitt presenterar jag hur detta engagemang kommer till uttryck och kring vilka aspekter av filmerna barnen uttrycker sitt engagemang. Meningsskapande bygger också på engagemang, men jag väljer här att skilja dem åt eftersom engagemang inte alltid kan påvisas hänga samman med meningsskapande, åtminstone inte i empirisk mening. Jag separerar även de två filmerna åt, eftersom de berättelser som de bygger på är olika förankrade hos barnen. Den första filmen, *Hej då, lilla apa!*, är baserad på en bok som barnen tagit del av inför filmvisningen medan *Simons anka* är helt ny för dem.

Filmvisning på förskolan

Låt oss nu närma oss själva filmvisningen och de spännande aktiviteter som pågick i samband med denna. För att underlätta för läsaren väljer jag att väva samman beskrivningen av barnens aktiviteter under visningen med en beskrivning av själva filmerna.

Tvååringarna

Gruppen med 2-åringar bestod av en pojke och tre flickor. Jag väljer här att kalla dem Adam, Anna, Bella och Cissi (i den ordning de sitter). Under vis-

ningen närvarar även pedagogerna Anki och Lena som sitter på varsin sida om barnen. Vid visningen av den första filmen sitter jag på golvet bredvid Anki, till vänster om barnen. Då min närvaro, som vi ska se, visade sig påverka aktivitetsnivån i gruppen valde jag att smyga ut inför visningen av den andra filmen. För tydlighets skull vill jag redan här påpeka att när inte annat anges tittar barnen koncentrerat på det som sker på teverutan.

Hej då, lilla apa!

Den första Snuttefilmen har just nått sitt slut och en ny titel tonar in med gula bokstäver över det landskap där Snuttarna just hoppat omkring. Barnen rör lite på sig i soffan. Deras koncentration riktas framförallt mot oss vuxna. Blir det mer film? De vänder blickarna mot teveapparaten igen när en manlig berättarröst läser filmens titel – ”*Hej då, lilla apa!*”. Strax därefter kommer ett klipp till en stjärnhimmel som visar sig vara en rullgardin. Den dras upp och på ljudspåret hörs en tupp som gal. Bella lägger huvudet på sned och tittar sedan mot Anki och ler. Hon vänder sig tillbaka mot teven igen och gör en min av spänd förväntan (drar upp axlarna och ler intensivt). Sedan kopplar hon av igen och låter axlarna sjunka ner.

Även Anna och Cissi tittar en kort stund mot Anki under filmens första sekunder. Cissi lyfter armarna och släpper ner dem igen, samtidigt som hon lutar sig bakåt och vänder blicken mot teven igen. Bella tittar än en gång mot Anki, men vänder blicken tillbaka mot teven när berättarrösten åter hörs: ”*Den lilla apan vaknar.*” Vi ser hur den lilla apan hoppar i sängen. Bella ler och öppnar munnen stort. ”*Hurra! En ny dag!*”, utbrister berättaren. Anna sätter händerna till munnen. Berättaren fortsätter: ”*Hurra! Hurra! Hurra!*” Anna tar ner händerna igen och tittar med öppen mun.

Klipp till köket, där den lilla apan sitter och dricker mjölk vid matbordet: ”*Mjölk till frukost.*” Anna skrattar till och konstaterar glatt att ”Apan djickej

mjölk!”. Berättelsen fortsätter med ett klipp till tamburen, där apans mamma sätter en grön basker på den lillas huvud. ”Och nya fina kläder.” Anna stoppar in ett finger i munnen.

I det följande klippet står de båda aporna i hallen utanför ytterdörren och vinkar till varandra. ”Hej då mamma! Hej då lilla apa.” Cissi lutar huvudet åt höger och petar sig sedan i örat.

Apan hoppar fram i en parkliknande miljö med träd, blommor, buskar och gröna gräsmattor. ”Det är fint väder idag. Och blommorna är också fina.” Anna tittar på Anki och ler, drar upp vänster axel en aning och låter den sedan falla ner igen samtidigt som hon vänder blicken mot skärmen igen. Cissi tittar ner på sina händer och tittar sedan upp igen, medan hon fortfarande håller fram händerna. Hon rör lite vid den ena handen med den andra.

Bild från ”Hej då, lilla apa!” ur *Snuttefilm – för de små* (2007) av Anna-Clara Tidholm och Gun Jacobson, design och färgläggning Malin Erkkonen.

På sin väg genom parken möter den lilla apan en ap-pappa som drar sin bebis i vagn. Sedan joggar en ap-tjej med hästsvans och freestyle förbi. Cissi kravlar sig bakåt i soffan så att hon kommer upp lite mer och sitter rak i ryggen. Apan möter också en gammal apa med rullator. I klippet därpå ser vi hur apan hoppar till och sätter sig pladask på marken. Musiken tystnar. ”Men allting är inte fint.” Cissi känner på en av sina tofsar. Närbild av en hund som flåsar och viftar på svansen. Anna ser allvarlig ut. Berättaren: ”Vad e det där?”

Cissi snörvlar lite och Bella tittar kort åt hennes håll. Anna brister ut i ett leende och sneglar mot Anki. Berättaren besvarar sin egen fråga: ”En hund!” Därefter följer en reaktionsbild på apan, som ser orolig ut. Bella hostar till lite och lutar sig bakåt med händerna bakom nacken. Hon kastar en snabb blick mot Anki. ”Voff, voff, voff”, säger hunden i nästa klipp. Den viftar lite på svansen. Berättaren fortsätter: ”En stor hund! En väldigt stor hund!” (Några

toner spelas igen.) Bella tittar mot mig och Anki. Anna tittar också mot oss och rynkar pannan kort innan hon vänder blicken mot teven igen. Vi ser hur apan hoppar upp i ett träd samtidigt som berättaren konstaterar att: ”*Det är bäst att hoppa upp i trädet.*” Bella vänder blicken tillbaka till teven. Barnen tittar fokuserat i 10 sekunder, medan apan klättrar upp i trädet och hunden skäller.

Bella ger Anki ett snabbt ögonkast och tittar sedan lite längre på henne, innan hon åter vänder blicken mot rutan. Berättaren: ”*Dumma hund! Gå bort!*” Anna rynkar ögonbrynen. Berättaren fortsätter: ”*Gå bort!*” Musiken börjar spela igen. Vi ser uppifrån trädet hur hunden ser förvirrad ut och sedan springer sin väg. Nu ser apan glad ut – den ställer sig upp och sträcker upp armarna. Berättaren konstaterar att ”*Det är roligast att hoppa ner från trädet*”. Apan hoppar ner och hamnar i en stor vattenpöl. ”*PLASK!*” Barnen ser ut att vara helt koncentrerade. Anna stänger munnen, som varit öppen en längre stund.

Berättaren: ”*Den lilla apan är väldigt blöt.*” Anna öppnar än en gång munnen. Apan plaskar hemåt igen och lämnar stora, våta spår efter sig. ”*Och dom nya fina kläderna...*” Cissi lyfter upp handen. Berättaren: ”*... är också blöta.*” Bella tittar kort mot Anki.

Den lilla apan och apans mamma står i hallen igen. ”*Äntligen hemma! Stackars lilla apa!...*” Anna gör antydan till ledsen min med munnen. Berättaren: ”*...säger mamma.*” I det följande klippet hänger den lilla apans kläder på en torklina. Det droppar om dem. ”*Kläderna måste torka.*” Den lilla apan ligger i mammas famn, invirad i en handduk. ”*Å lilla apan måste torka.*” På spisen står en kastrull med varm mjölk. ”*Mjölken...*” Anna sätter upp pekfingerarna mot näsan. Berättaren: ”*... e varm.*” Apan sitter med ett glas varm mjölk vid köksbordet och gäspar. I följande klipp dras rullgardinen ner igen. Cissi lutar sig tillbaks och gnuggar sig i ögonen med båda händerna. Sedan låter hon dem glida ner så att hon vilar hakan i dem.

Berättaren: ”*Dagen e slut.*” Apan ligger i sin säng med slutna ögon. Anna ser väldigt koncentrerad ut. Berättaren: ”*Den lilla apan sover.*” Anna tittar mot mig och sedan mot Anki. Cissi tittar mot Anki. Anna tittar mot Anki. Berättaren: ”*... och drömmer.*”

Musiken börjar spela igen. Anna och Bella tittar mot mig. Cissi lutar sig tillbaka och vilar huvudet mot soffkanten. När filmen tonar över i eftertexter börjar barnen röra på sig lite mer än tidigare. Anki: ”*Är det slut? Va?*”

Engagemang och meningsskapande kring *Hej då, lilla apa!*

Som framgått av beskrivningen är det bara är Anna, när hon roat konstaterar att ”*Apan djickej mjölk!*”, som säger något under hela filmen. Med sitt konstaterande för hon uppmärksamhet till något som hon tycker är roligt. En *apa* som dricker *mjölk!* Kanske roas hon också av det faktum att det är en liten *apa* som utför en aktivitet som hon själv kan känna igen från sin egen vardag. Jag

låter detta stå som ett första trevande exempel på hur meningsskapande kan ta sig uttryck under filmtittandet.

Det är förstås svårt att avgöra om det är min närvaro eller pedagogernas tystnad som påverkar barnens aktivitetsnivå under filmen, men att döma av aktiviteten under visningen av nästa film då jag lämnat rummet kan vi ana att det handlar om en kedjeeffekt, där min närvaro håller tillbaka pedagogerna vilket i sin tur leder till att barnen blir mer dämpade.

Engagemang

Om vi bortser från det talade språket blir det dock tydligt att barnen i högsta grad är engagerade i det som sker på teverutan. Vi kan dels se till den höga grad av koncentrerat tittande som utmärker visningsituationen, dels beakta de leenden, oroade och ledsna miner, rynkade pannor och de blickar som utbyts mellan barnen och pedagogerna under de fem minuter som filmen pågår. Det är intressant att se hur ofta barnen vänder sig till pedagogerna under filmens gång. Ibland handlar det om att utbyta leenden kring sådant som känns lustfyllt i någon bemärkelse. Andra gånger ser det mer ut att handla om att söka trygghet eller bekräftelse. Barnen vänder sig även till pedagogerna under filmens början och slut, som för att stämma av kring själva situationen. Oavsett i vilka lägen barnen vänder sig mot de vuxna eller mot varandra kan vi konstatera att det finns en viktig social dimension i barnens filmtittande.

Samtidigt kan blickarna ibland säga oss något mer. Bellas och Annas blickar mot oss vuxna i samband med att musiken börjat spela på slutet signalerar att de redan vet att filmen snart är slut. Som en motsvarighet till de andra tjejernas blickar ser vi samtidigt hur Cissis engagemang sjunker och hon lutar sig tillbaka mot soffkanten. De små tvååringarna har alltså redan lärt sig något om hur en film vanligtvis är strukturerad – att musiken signalerar att filmen är slut.

Empati

Någonstans på den svårdefinierade gränsen mellan det jag här kallar engagemang och meningsskapande återfinner vi en form av uttryck som kan relateras till empati och inkännande hos barnen. I flera av filmerna i *Snuttefilm – för de små* återkommer situationer där någon är, eller riskerar att bli, ledsen och i samtliga av dessa sammanhang reagerar något eller några av barnen med att själva se ledsna eller medlidsamma ut. Vi ser här till exempel hur Anna gör en antydning till ledsen min när apans mamma (med berättarens röst) ger uttryck för hur synd hon tycker om den blöta lilla apan.

Simons anka

Snuttarna återkommer i ett nytt litet mellanspel efter *Hej då, lilla apa!*. Precis som tidigare tonar titeln för nästa film – *Simons anka* – in över det landskap som Snuttarna haft som bakgrund för sina aktiviteter. Den manliga berättarrösten läser: ”*Simons anka.*” Pedagogen Anki upprepar: ”*Simons anka*”. Bella ler och lägger händerna över kinderna. Cissi sätter sig tillrätta mot soffryggen.

Bild från ”*Simons anka*” ur *Snuttefilm – för de små* (2007) av Anna-Clara Tidholm och Gun Jacobson, design och färgläggning Malin Erkkonen.

Bilden på teven tonar över till pojken Simon, som drar sin leksaksanka mellan stora grästuvor i ett sandfärgat landskap. Berättaren förklarar att: ”*Simon har en anka.*”

Bella (pekar på teven): Kolla Simon.

ANKI: Ja där kommer Simon och går.

Berättaren: *Simon och anka...*

Bella: lika som min kompis.

Berättaren: *...ska gå på promenad.*

ANKI: Heter han också Simon?

Bella: Ja.

Plötsligt lossnar snöret som Simon drar sin anka i och ankan rullar iväg. ”*Men hallå!*” Simon ser förvånat efter ankan som åker iväg nerför en backe. ”*Vad händer nu?*” Närbild av ankan som åker i nerförsbacken. ”*Kvack, kvack.*”

ANKI: Vad hände med ankan?

Bella: Den åker *ner*.

ANKI: Han åker *ner*.

Simon står kvar och tittar efter ankan. ”*Vart tog anka vägen?*” Barnen tittar allvarligt, när ankan rullar vidare. ”*Anka rullar ut i världen.*” ”*Kvack, kvack*”, säger ankan. ”*Kvack, kvack*”, svarar Adam och skrattar. Mitt i bild syns plöts-

ligt en stor leksaksgubbe som visas ur ankans perspektiv. ”*En gubbe står i vägen!*” Bella ler. Ankan och gubben krokar med ett pinglande ljud och gubben vagnar åt sidan. Ankan rullar förbi och i nästa klipp ser vi hur den rullar mellan fötterna på en kvinna i kjol och förbi två barn som sitter i sandlådan. ”*Hej alla barnen! Ni får stanna i sandlådan.*” I klippet därpå hoppar en groda fram bredvid ankan. ”*Se upp!*” Bella lutar sig tillbaka och ropar samtidigt ”*en groda!*” och ler. Ankan rullar förbi en flicka som håller en skällande hund i koppel. ”*Här kommer jag!*”

Bella (leende, med fingrar i munnen): En hund!

ANKI: Ja, en hund också. Åh!

Plötsligt kommer ankan fram till en krokodil som klipper med sina stora käftar. ”*Hjälp! Dig vill jag inte ha till kompis.*” Krokodilen tittar lite sorgset efter ankan. Bella har fingrarna i munnen och utropar: ”*en krokodil!*”

Det börjar gå fortare utför och ankan konstaterar att ”*Det verkar som om hela världen liksom lutar! Mer... och mer!*” Ankan plumsar ner i havet med ett plask och försvinner.

ANKI: Oj!

Bella: Oj!

Anna (ler och tittar kort mot ANKI, sedan tillbaka mot teven): Vart tog han vägen?

ANKI: Ja vart tog han vägen?

Det går ringar på vattnet där ankan försvann. Plötsligt dyker den upp igen. ”*Jag tror jag har blivit...*” Ankan sjunker ner än en gång, vilket får Bella att frågande utropa: ”Men! Var är hon?” Hon får möjlighet att besvara sin egen fråga när ankan kommer upp igen: ”Där!”

Berättaren fortsätter: ”*...En badanka!*” Ankan kvackar och simmar iväg. Cissi ler roat och lutar sig framåt. Bella tittar kort på Anna, som utropar ”en barn... en badanka!... men... pojken kan inte simma”.

Tre av barnen reagerar samtidigt, med stor entusiasm, när ankan möter en andmamma med fem kvittrande ungar som kommer simmande.

Bella (sträcker upp armarna i luften): ALLA ANKORNA!

Anna (pekar på teveskärmen): TITTA vem som *kommer* där!

Adam (pekar med båda händerna): Dä dä dä!

Barnen vrålar tillsammans. Anna och Cissi, och efter en kort stund även Bella, vänder sig mot Adam och ger honom en hastig blick. Ankan och andfamiljen simmar förbi varandra. Anna pekar och konstaterar leende att ”han hitta sina kompisar!”. Pedagogerna Lena bekräftar genom att upprepa: ”han hitta sina kompisar.”

Strax kommer en fisk hoppandes, vilket får Bella att ropa:

Bella: En fisk! En fisk! En FISK!

Adam (pekar och viftar med båda händerna): Gaa!

Bella (pekar med höger hand och arm): En fisk. Kolla!

Ankan stannar upp för att titta på en stor vit fågel som kommer simmande. Vi ser bara fågelns kropp och en lång hals.

LENA: Vad är det där Adam?

Anna (med allvarlig min): Nä, de ä en fågel.

LENA: En *stor* fågel.

Musiken tystnar. När fågeln sänker ner huvudet och betraktar ankan visar det sig vara en svan. Den väser lite grann, innan de båda fortsätter åt varsitt håll. Musiken börjar spela igen. ”*Kvack, kvack.*” Anna blir lite fundersam: ”Vill inte den lilla ank.. storasystankan tillbaka till sina bäbisanka och sin mamma-anka?”

Vågorna blir högre och högre och havet under den lilla ankan blir mörkare och mörkare. Berättaren förklarar att ”*Havet börjar bli bråkigt*”.

Bella: Åhh!

Berättaren: *Vågorna verkar arga.*

På ljudspåret hör vi hur vinden tilltar.

Bella (trycker sig bakåt och uppåt i soffan): Åhh det är *mycket!*

Adam: Mycke! (Han tittar sedan på ANKI.)

Ankan kastas upp i luften av en stor våg. Den kvackar oroligt samtidigt som den flaxar med vingarna. Adam ropar med stor entusiasm: ”GAA!” Efter en stund får ankan ordning på flaxandet och flyger fram mellan molnen. Bella sträcker ut båda armarna och benen i luften och skrattar. Hon tittar sedan på Anki.

Berättaren: *Nu har jag visst blivit... en flyganka!*

Anna (leende): En flyganka!

Bella tittar på Anna och ler.

Ankan flyger högt över havet. Där nere syns en fyr och några båtar. ”*Vilka små båtar!*”

Anna: Anka får inte jamla nej till haj... till hajarna.

ANKI: Nej.

Ankan flyger in över land. Vi ser några små hus och en väg som slingrar sig fram. ”*Adjö havet!*”

Bella (engagerat, sätter sig upp och lutar sig framåt): Jag får vara nere till hajarna.

ANKI: Får du det?

Bella (vänd mot ANKI): Ja, jag *kan* det!

ANKI: *Okej.*

Bella (lyfter höger arm): Å fågl.. (tar ner armen och pekar med vänster arm)

Å den.. Ankan kan flyga.

Ankan flyger i en cirkel över landskapet. ”*Vilka små hus!*” I det följande klippet ser vi hur ankan flyger neråt. Sedan får vi åter syn på Simon, från ankans perspektiv. Han står nere på marken och tittar upp. ”...*Och vilken liten pojke!*” Bella nickar. Adam ler och säger något som låter som ”bobbe di ta”. Ankan landar bredvid Simon. ”*Simon!*”

Bella: Simon har kommit tillbaka.

ANKI: Ja nu kom hon tillbaka.

I nästa klipp håller Simon ankan i famnen och klappar den. ”*Simon har en anka...*” Adam ler och korsar händerna högt över bröstet, på samma sätt som Simon håller i ankan: ”*Mmm.*”

Bella: Ja, jag *har* en anka.

Berättaren: ...*och anka har Simon.*

Bella: Å Simon hade det.

Anki: Har du en sån anka som Simon?

Bella (vänder blicken mot Anki och sedan tillbaka mot teverutan igen): Mm...

Anna: Å vet du. Jag måste åka (lutar sig fram)... Selma å mamma att jag vill ha en an... en en...

På teverutan går Simon och anka hemåt igen. Snöret ligger kvar på marken. Vi ser hur de leker Följa John och turas om att härma varandra. ”*Det var roligt i världen... men farligt också.*”

Cissi (gnider sig i ögonen och lutar sig sedan fram): Jag har en anka. Badanka.

Anna: ...många ankor i mitt paket.

Cissi: Leksaker bada. Badkaret. Jag jag jag har anka hemma.

ANKI: Har *du* en anka hemma?

Cissi viskar något...

ANKI: Som går å bada med?

Cissi (nickar till svar på ANKIs fråga): Mm...

I filmens sista klipp går Simon och anka bredvid varandra. Stjärnor lyser på himlen ovanför dem. ”*Nu går vi hem.*” Filmen tonar ut och musik börjar spela. Cissi lyfter benen om vartannat. Bella gör likadant. Anna säger att hon ”vill se mera”.

Engagemang och meningsskapande kring *Simons anka*

Under denna visning blev det, som synes, en helt annan aktivitetsnivå i rummet – inte minst ifråga om språklig interaktion. Pedagogen Anki bjöd redan i filmens inledning in till ett utökat engagemang från barnens sida, genom att ställa frågor kring det som hände i filmen.

Engagemang

Precis som under visningen av *Hej då, lilla apa!* är barnens koncentration mycket hög. Deras engagemang tar sig en mängd olika uttryck där vi, som tidigare, bland annat kan se hur de ropar, ler, skrattar, gapar, ser oroliga ut, pekar, sträcker ut sina armar, härmar, gestikulerar och så vidare. Här har vi, som sagt, också verbal kommunikation på hög nivå. Vid sidan av det som sägs i ord, antyder den höga ljudnivån och energin i interaktionen en hel del om graden av engagemang under visningen.

Fråga, kategorisera och benämna

Om vi ser till den språkliga interaktionen kan vi urskilja ett par intressanta ting. Barnen använder dels språket för att rikta sitt engagemang mot det som sker i filmen. De gör detta genom att uppmärksamma sådant som de tycker är intresseväckande på något sätt, exempelvis den gulliga andfamiljen. Filmtittandet blir på detta sätt en högst social aktivitet.

Språket används även som ett verktyg för att ställa frågor ("var är ankan?") och för att interagera med filmen, vilket barnen gör genom att benämna sådant som syns i bild ("en groda!", "en hund!", "en krokodil!", "en fisk!" och så vidare). Detta benämning kan ses som en form av kategoriseringar, där barnen sorterar det som syns i bild i enlighet med sådant som de känner till sedan tidigare.

Att föra in nya saker i filmernas sammanhang

Vi kan även se spår av mer abstrakta former av meningsskapande, där barnen för in sådant som inte nödvändigtvis finns representerat eller tydligt uttryckt i filmerna i sina tolkningar av vad som sker i bild.

Ett exempel på detta är när Anna uttalar sig om att ankan inte får "jämna nej till haj... hajarna". Tanken på hajar är Annas eget bidrag i tolkningen av den värld filmen representerar. Hon måste därför först göra en koppling mellan hav och hajar och sedan tänka att det kan finnas hajar i det hav som syns nedanför den flygande ankan. Varifrån hajarna i hennes föreställningsvärld kommer, kan jag förstås bara spekulera i, men det utgör ett tydligt exempel på hur vi, redan som små barn, för in våra kunskaper, erfarenheter och förförståelser från andra kulturella yttranden och sammanhang i våra tolkningar av de texter (i vid bemärkelse) som vi möter.

Annas konstruerande av relationer mellan änderna och ankan ger oss ett annat exempel på hur barnen bearbetar och skapar förståelse kring det som sker i filmerna genom att föra in element utifrån. I hennes uttalande om ”mammaankan” och ”storasystankan” har ankan blivit storsyster till andungarna och alltså tilldelats roller som hon är bekant med från sitt eget liv. Tanken på en sådan relation mellan dem bidrar samtidigt till att ge berättelsen ytterligare dramatik, dynamik och personlig relevans.

Anna bjuder på ytterligare ett exempel i samband med att ankan hamnar i vattnet och blir en badanka. När badankan flyter upp efter att ha varit under vattenytan en stund utropar Anna ”en barn... en badanka!...men ...pojken kan inte simma”. Hon för på detta sätt in Simon i handlingen även under denna del av filmen, där han egentligen inte medverkar. Dessutom tillskriver hon honom en egenskap – att inte kunna simma. Hon skapar sin egen berättelse genom att tillföra saker, personer, relationer och kvaliteter/förmågor utifrån sina egna intressen och erfarenheter.

En liknande variant av meningsskapande, om än på något annan nivå, kan ses i de andra paralleller som barnen drar mellan sin egen värld och sådant som ses i filmens tecknade värld. Bella pratar till exempel om sin kompis Simon och flera av barnen berättar att de har badankor hemma.

Att förstå de semiotiska resurserna

Andra uttalanden visar att barnen förstår hur de olika uttrycksmedel, eller *semiotiska resurser*, som filmmakarna använder sig av är tänkta att fungera. När ovädret börjar tillta hör vi hur vinden viner på ljudspåret och Bella konstaterar att ”det är *mycket!*”, vilket ger en antydning om att hon förstår att intensiteten i ljudet ska tolkas som vindstyrka och som en indikation på hur kraftigt ovädret är.

En bildmässig motsvarighet till detta kan vi se i Bellas till synes enkla konstaterande att ”Ankan åker ner” i början av filmen. Detta kan i själva verket ses som en indikation på att Bella förstår hur hon ska tolka den rörliga bildens sätt att representera riktningar, rörelser och höjdförhållanden i världen.

Meningsskapande strukturer på olika nivåer

Av de beskrivningar och analyser som gjorts ovan framgår att filmerna fungerat väl för barnen i den grupp jag utgått från här. Tvååringarna har tittat koncentrerat och engagerat sig på olika sätt under visningarna. De verbala uttalandena har samtidigt gett en antydning om att filmerna varit begripliga för barnen och att de skapat mening på olika sätt under visningarna. Detta leder mig vidare till en avslutande fråga kring själva filmerna: *varför* fungerar de så väl i relation till de små barnen? Som utgångspunkt för en reflektion kring detta väljer jag att åter vända mig till socialsemiotiken och tanken på *textens meta-funktioner*.

Metafunktioner

En grundläggande tanke inom det socialsemiotiska perspektivet är att alla texter (i vidgad bemärkelse) samtidigt erbjuder tre olika typer av mening. Man säger att de uppfyller en *ideationell*, en *interpersonell* och en *textuell metafunktion*. Detta sätt att närma sig en text ger möjlighet att se hur olika aspekter av texten skapar förutsättningar för det meningsskapande som blir möjligt för läsaren/åskådaren.

Med den *ideationella metafunktionen* syftar man på att alla texter representerar någon aspekt av världen. En film skildrar till exempel vissa miljöer, personer, saker och händelser. Den ger en bild av ett utsnitt av världen.

Samtidigt sker en kommunikation mellan olika deltagare (filmmakare, publik, de karaktärer som skildras etc) som möts genom denna film. Den *interpersonella metafunktionen* berör hur de sociala relationerna mellan dessa olika deltagare konstrueras i filmen. Detta sker t ex genom valet av bildvinklar och filmens tilltal i relation till åskådaren. På så sätt skapas olika möjliga sociala positioner i mötet mellan film och publik.

Den *textuella metafunktionen* berör textens organisation. För att vi ska ha möjlighet att förstå en text av något slag måste den vara begripligt organiserad i enlighet med de konventioner och liknande som gäller i det sammanhang där den är tänkt att fungera. Det kan sägas handla om hur de olika resurser som används samspelar för att skapa en helhet.

Filmernas ideationella erbjudanden

För att vi ska ha möjlighet att förstå något som meningsfullt behöver vi ofta någon form av struktur som gör våra erfarenheter begripliga. För små barn, som varken har så mycket erfarenhet av världen eller av rörlig bild, blir detta behov än större. För att barnen ska ha möjlighet att begripa filmerna är det därför viktigt att de saker som representeras är sådant som barnen känner till, att de får möjlighet att känna igen sig i den värld som representeras i filmerna. Med ”filmernas ideationella erbjudanden” syftar jag här just på de aspekter av världen som representeras i de olika filmerna. I detta inbegrips de aktörer, saker, skeenden, miljöer och liknande som filmerna berättar om.

Skeenden

Även om samtliga av filmerna i *Snuttefilm – för de små* bjuder på äventyr och dramatik i någon mån, utgår filmerna från sådant som barnen kan känna igen från sin egen vardag, eller som de kan tänkas ha mött i barnböcker eller liknande. Det kan handla om vardagliga händelser, rutiner och göromål som barnen har erfarenhet av – t ex att få hjälp att klä på sig, eller att vara ute och gå med ett leksaksdjur i koppel.

Aktörer, saker, miljöer, roller

Filmerna är befolkade med en rad aktörer – såväl människor som djur och leksaker – som är bekanta för barnen sedan tidigare. Barnen får därigenom möjlighet att å ena sidan identifiera sig med olika karaktärer i filmerna, å andra sidan möjlighet att benämna och kategorisera de olika saker och ting som möter dem på teverutan. De neutrala miljöerna ger på motsvarande sätt möjlighet för barnen att leva sig in i filmernas rum, utan att alieneras av sådant som de inte känner sig bekanta med.

Känslor

En betydelsefull dimension i filmerna, vilket framgår tydligt under visningarna för barnen, handlar om de känslor som gestaltas. Det kan röra sig om glädje, oro/rädsla, att vara ledsen, etc. Barnens empatiska förmågor tar sig framförallt uttryck i deras minspel i mötet med dessa olika känslouttryck.

Relationer

I filmerna finns en nära koppling mellan de olika känslor som beskrivs ovan och relationerna mellan olika personer. I den första av de två filmer jag utgått ifrån i denna text är det framför allt relationen mellan apan och apanns mamma som får en framträdande roll. Det är mamma som tar hand om den lilla apan och det är hon som tycker synd om apan när den blivit blöt. I den andra filmen är det förstås relationen mellan Simon och hans anka som står i centrum. Dels skiljs de åt i början och återfinns varandra mot slutet av filmen, dels kan en förändring i deras relation anas. I början av filmen drar Simon ankan efter sig i ett snöre och i slutet släpper de snöret och går hemåt tillsammans som jämlika.

Dramatik och humor i miniformat

Precis som i filmer för äldre personer bygger en viktig del av både humor och dramatik på att man i något skede bryter mot det invanda och förvånar publiken i någon mening. I filmen om den lilla apan sker detta dels i mötet med den stora hunden, dels när apan landar i vattenpölen. I filmen om Simon och ankan kan detta bland annat ses i den scen då ankan rullar iväg från Simon, samt när den sjunker och kommer upp som badanka.

Filmernas struktur och sammanhang – textuella erbjudanden

Berättarrösten och berättelsernas struktur känns igen från barnboken, vilket bidrar till att ge en meningsskapande inramning. Barnen interagerar med filmerna på ett sätt som motsvarar det som sker när en vuxen person läser böcker för dem.

Tempo

Det långsamma tempot i filmerna gör att barnen får tid att själva besvara de frågor som ställs av berättarrösten. Det framgår bland annat under visningen av *Simons anka*, då barnen får tid att benämna de föremål och figurer som visas i bild innan berättarrösten förklarar vad det är som visas.

Färgval

Filmerna är skapade i tydliga, klara färger som bygger på grundfärgerna. De olika karaktärer och saker som möter barnen i filmerna blir därför lätta att urskilja. Färgsättningen kan på detta sätt sägas bidra till att hjälpa barnen att rikta fokus mot det som sker i bild. De får samtidigt hjälp att urskilja var i bilden de ska titta.

Rörelseriktning

Filmerna är ”iscensatta” så att framåtrörelse sker åt höger, i likhet med när vi läser en bok. Tillbakarörelse sker åt vänster i filmerna. Det finns på så sätt en tydlig logik som ger begriplighet åt rummet.

Filmernas interpersonella erbjudanden

Med det tilltal som berättarrösten ger, positioneras barnen i en social relation till berättaren, vilket erbjuder barnen en trygg och välbekant roll. De lyssnar och reagerar på sådant som intresserar dem. Det långsamma tempot innebär samtidigt att barnen får tid att reagera på och benämna det som visas på skärmen, vilket innebär att de får möjlighet att positionera sig själva som kunniga små individer i sammanhanget.

Tittarpositioner

En jämförelse mellan filmerna och de böcker som dessa bygger på visar en betydelsefull skillnad ifråga om de tittarpositioner som erbjuds barnen. Böckerna är konstruerade så att barnen själva blir huvudpersoner som betraktar det som sker och interagerar med boken på olika sätt.

I filmerna har en huvudperson, som berättelsen cirkulerar kring lagts till. Detta är framför allt fallet i berättelsen ”Hela natten”, som i filmen handlar om en pojke som ser alla de djur som passerar utanför hans fönster. I boken är det istället så att barnen själva blir de som betraktar i första hand.

Avslutning

I detta kapitel har jag beskrivit vad som sker när tvååriga förskolebarn tillsammans ser på film som producerats med deras egna specifika behov och förutsättningar i åtanke. Jag har använt mig av begrepp som engagemang och

meningsskapande för att beröra barnens interaktion och övriga uttryck. Den teoretiska ramen som använts för att närma mig de processer som pågått under filmvisningarna har hämtats från multimodal och socialsemiotisk teori- bildning.

Vi har bland annat sett hur barnen engagerar sig med såväl gestik, mimik och kroppshållning som verbala utsagor i olika omfattning. Meningsskapande har visats ske på olika nivåer, där det å ena sidan rört sig om att benämna så- dant som syns i bild och att ställa direkta frågor kring det som sker i filmerna och å andra sidan handlat om mer abstrakta former av meningsskapande där omständigheter och erfarenheter utanför filmerna och vardagen på förskolan förs in i barnens språkliga interaktion.

Utöver en analys av barnens uttryck under visningarna användes några grundläggande socialsemiotiska begrepp för att reflektera kring själva filmer- na och de erbjudanden dessa kan ses bidra med för att ge barnen möjlighet att skapa mening och förstå berättelserna på ett givande sätt.